

PESTA KAAMATAN DI SABAH MENJADI PEMANGKIN SOSIOEKONOMI DAN TARIKAN PELANCONGAN BUDAYA BERTARAF GLOBAL

(THE KAAMATAN FESTIVAL IN SABAH HAS BECOME A SOCIO-ECONOMIC CATALYST AND A
GLOBAL CULTURAL TOURISM ATTRACTION)

ZAKARIA, Z.¹ – MODILI, C.^{1*} – RIDZUAN, M. I. M.¹ – HUA, A. K.² – DUINONG, M.³

¹ *Fakulti Sains Sosial dan Kemanusiaan, Universiti Malaysia Sabah, Sabah, Malaysia.*

² *Fakulti Sastera dan Sains Sosial, Universiti Malaya, Kuala Lumpur, Malaysia.*

³ *Pusat Persediaan Sains dan teknologi, Universiti Malaysia Sabah, Sabah, Malaysia.*

**Penulis penghubung
e-mail: cyrilmodili[at]ums.edu.my*

(Received 02nd July 2026; revised 05th August 2026; accepted 13th August 2026)

Abstrak. Pesta Kaamatan merupakan perayaan menuai tradisi suku kaum Kadazan-Dusun, Murut dan Rungus (KDMR) di Sabah yang telah berevolusi daripada upacara ritual animisme domestik kepada sebuah festival kebudayaan mega yang bertaraf antarabangsa. Artikel ini bertujuan untuk menganalisis peranan Pesta Kaamatan sebagai tarikan pelancongan budaya di Sabah melalui seni persembahan seperti tarian dan muzik serta melalui sumbangan sosioekonominya dalam hasil jualan pakaian tradisional, kain Sulaman, perhiasan manik, kraftangan anyaman, peralatan muzik dan makanan tradisional kepada pengunjung tempatan dan luar negara. Hasil kajian mendapati jualan produk warisan ini telah menyumbang kepada pendapatan sosioekonomi penduduk tempatan khususnya dan pelancongan negeri Sabah amnya. Dengan menggunakan pendekatan kualitatif berasaskan sorotan literatur sistematik (SLR) dan analisis data sekunder bagi tempoh 2022 hingga 2026, kajian ini juga membincangkan bagaimana rantaian nilai festival ini memacu sub-sektor ekonomi hiliran. Hasil kajian menunjukkan bahawa Pesta Kaamatan juga turut memberikan impak pengganda (multiplier effect) yang signifikan melalui peningkatan pendapatan usahawan mikro, penginapan homestay, sektor perhotelan, industri kreatif, dan pemuliharaan warisan ketara dan tidak ketara. Kajian ini turut memperincikan usaha kolaboratif strategik antara Kerajaan Negeri Sabah dan Persatuan Kebudayaan Kadazandusun (KDCA) dalam aspek penjenamaan global dan pemeliharaan ketulenan budaya etnik KDMR. Akhir sekali, artikel ini mengemukakan implikasi dasar serta cadangan pragmatik bagi memastikan kelestarian pelancongan budaya Sabah dalam mendepani cabaran globalisasi ekonomi pada masa kini.

Katakunci: warisan budaya, etnik KDMR, pesta kaamatan, pelancongan budaya, Sabah

Abstract. The Kaamatan Festival is a traditional harvest celebration of the Kadazan-Dusun, Murut, and Rungus (KDMR) ethnic groups in Sabah, which has evolved from a domestic animistic ritual into a mega-cultural festival of international standing. This article aims to analyze the role of the Kaamatan Festival as a cultural tourism attraction in Sabah through performing arts, such as dance and music; as well as through its socioeconomic contributions in the sales of traditional attire, embroidered fabrics, beadwork ornaments, woven handicrafts, musical instruments, and traditional food to both local and international visitors. The findings of the study indicate that the sales of these heritage products have contributed to the socioeconomic income of the local population in particular, and Sabah's state tourism in general. Utilizing a qualitative approach based on a systematic literature review (SLR) and secondary data analysis for the period from 2022 to 2026, this study also discusses how the festival's value chain drives downstream economic sub-sectors. The results demonstrate that the Kaamatan Festival also generates a significant multiplier effect through the increased income of micro-entrepreneurs, homestay accommodations, the hospitality sector, the creative industry, and the preservation of tangible and intangible heritage. Furthermore, this study details the strategic collaborative efforts between the Sabah

State Government and the Kadazandusun Cultural Association (KDCA) regarding global branding and safeguarding the cultural authenticity of the KDMR ethnic groups. Finally, this article presents policy implications and pragmatic recommendations to ensure the sustainability of Sabah's cultural tourism in confronting contemporary economic globalization challenges.

Keywords: *cultural heritage, KDMR ethnics, kaamatan festival, cultural tourism, Sabah*

Pengenalan

Pelancongan budaya di alaf baharu ini telah mengalami anjakan paradigma yang drastik, di mana pelancong tidak lagi sekadar berpuas hati dengan pemerhatian pasif (passive sightseeing), sebaliknya mendambakan pencarian pengalaman autentik yang mendalam, atau yang diistilahkan dalam bidang sosiologi sebagai *existential authenticity*. Di Malaysia, khususnya di kepulauan Borneo, negeri Sabah menonjol sebagai sebuah mikrokosmos yang kaya dengan kepelbagaian etnik, di mana komuniti Kadazan-Dusun-Murut (KDM) bertindak sebagai tunjang utama dalam membentuk landskap sosiobudaya wilayah ini. Teras utama kepada ekspresi jati diri dan kosmologi masyarakat KDM ini ialah Pesta Kaamatan iaitu sebuah perayaan menuai padi tradisional yang disambut meriah sepanjang bulan Mei pada setiap tahun. Secara historis dan ontologis, Kaamatan merupakan ruang sakral yang sangat esoterik, berfungsi sebagai platform untuk menzahirkan rasa kesyukuran yang mendalam kepada Bambaazon (semangat padi) atas hasil tuaian yang melimpah-ruah serta memohon keberkatan untuk musim penanaman yang seterusnya.

Dalam landskap sosiokultural Sabah, Pesta Kaamatan yang dirayakan sepanjang bulan Mei setiap tahun merupakan manifestasi agung identiti, struktur sosial, dan estetika warisan masyarakat rumpun Kadazan-Dusun, Murut dan Rungus (KDMR). Festival ini telah melalui proses transformasi struktur yang sangat radikal; ia bukan lagi sekadar sebuah upacara ritual agrarian domestik berskala kecil untuk menzahirkan kesyukuran kepada semangat padi (Bambaazon), sebaliknya telah diangkat menjadi acara induk dalam kalendar pelancongan rasmi peringkat kebangsaan dan antarabangsa. Evolusi daripada sebuah ritual mistik pedalaman kepada satu komoditi pelancongan mega bertaraf dunia, malah ia membawa bersamanya satu ekosistem rantai nilai ekonomi yang sangat luas. Kajian sosiologi ekonomi membuktikan bahawa penganjuran festival budaya berskala besar mampu menggerakkan modal, menjana peluang pekerjaan, dan merangsang pembangunan kawasan luar bandar secara signifikan. Oleh yang demikian, artikel ini ditulis untuk membedah secara kritikal peranan multidimensi Pesta Kaamatan sebagai pemangkin sosioekonomi setempat serta menganalisis dinamika hubungan institusi yang mengemudi kelestariannya.

Seperti yang diketahui, pelancongan budaya (cultural tourism) kini diiktiraf oleh Pertubuhan Pelancongan Dunia (UNWTO) sebagai salah satu komponen pasaran pelancongan antarabangsa yang paling rancak berkembang serta pamacu utama kepada pertumbuhan ekonomi global yang bersifat inklusif. Di Malaysia, negeri Sabah antara negeri yang menonjol sebagai destinasi pelancongan yang unik kerana memiliki kekayaan geo-budaya yang didiami oleh lebih daripada 32 kumpulan etnik pribumi dengan amalan tradisi yang masih hidup. Pada dekad-dekad sebelum ini, sektor ekonomi pelancongan Sabah didominasi secara tegar oleh pelancongan berasaskan alam semula jadi (nature-based tourism) seperti pendakian Gunung Kinabalu dan aktiviti selam skuba di Pulau Sipadan. Walau bagaimanapun, anjakan corak pelancongan pasca-pandemik memperlihatkan perubahan trend yang drastik di mana pelancong kontemporari, terutamanya pasaran Eropah dan Asia Timur, kini beralih arah untuk

mencari pengalaman pelancongan berasaskan warisan hidup (living heritage) yang menawarkan interaksi budaya yang tulen, mendalam, dan bermakna. Dengan ini menjadikan Pesta Kaamatan yang berlangsung pada bulan Mei setiap tahun juga turut menjadi tarikan utama kepada pasaran Eropah dan Asia Timur.

Namun impak pemodenan dan globalisasi yang berlaku telah memicu proses institusionalisasi dan sekularisasi ke atas perayaan ini, sekali gus meletakkan Pesta Kaamatan sebagai pemaku fundamental dalam industri pelancongan budaya di peringkat domestik mahupun antarabangsa. Justeru, artikel ini juga bertujuan untuk menganalisis Pesta Kaamatan secara komprehensif menerusi lensa antropologi budaya dan pendekatan etnografi kritikal. Fokus utama kajian ini tertumpu kepada persoalan bagaimana sebuah ritual yang dahulunya bersifat peribadi dan terikat dengan sistem kepercayaan animisme, kini ditransformasikan secara sistematik menjadi sebuah komoditi pelancongan yang dinamik tanpa melunturkan "jiwa" atau nilai estetika asalnya. Selain itu, artikel ini turut meneliti secara mendalam tentang implikasi sosioekonomi hasil daripada transformasi ini terhadap komuniti tempatan serta struktur ekonomi makro negeri Sabah secara keseluruhannya.

Kerangka teori antropologi budaya

Bagi merungkai dinamika Pesta Kaamatan dalam konteks industri pelancongan pascamoden, beberapa kerangka teori antropologi utama telah diaplikasikan sebagai asas analisis. Pertama sekali, Teori Komodifikasi Budaya yang dipelopori oleh Dean MacCannell (1973) dan dikembangkan oleh Erik Cohen (1988) memberikan pemahaman kritikal mengenai konsep "Staged Authenticity" (Keautentikan Pentas). MacCannell berhujah bahawa demi memenuhi pandangan pelancong (tourist gaze), sesebuah kebudayaan asli sering kali distrukturkan semula dan dipentaskan dalam ruang yang dikomersialkan. Dalam konteks Kaamatan, ritual-ritual sakral yang dahulunya dilakukan oleh Bobohizan (pawang wanita tradisional) di kawasan sawah yang terpencil, kini telah dialihkan ke ruang fizikal seperti Dewan Persatuan Kebudayaan Kadazandusun (KDCA) untuk tontonan khalayak global. Walau bagaimanapun, meminjam hujah Erik Cohen, proses komodifikasi ini tidak semestinya membawa kepada kemusnahan budaya secara total; sebaliknya, ia berupaya melahirkan "keaslian Baharu yang berkembang" (emergent authenticity) yang memperkasakan semula identiti etnik minoriti dalam mendepani arus pemodenan.

Selain daripada aspek komodifikasi, konsep Liminalitas dan Komunitas yang dikemukakan oleh Victor Turner (1969/2017) juga sangat relevan untuk menjelaskan interaksi sosial semasa perayaan ini berlangsung. Turner melihat perayaan atau festival budaya sebagai sejenis "ruang liminal"—iaitu satu fasa transisi sementara di mana struktur sosial biasa, hierarki darjat, dan sempadan etnik digantung buat seketika, lalu digantikan dengan semangat kebersamaan dan persaudaraan yang mendalam yang dipanggil komunitas. Semasa Pesta Kaamatan, ruang kemuncak perayaan bertindak sebagai ejen integrasi sosial yang sangat ampuh. Di sini, pelancong asing dan penduduk tempatan meleburkan jurang perbezaan geografi dan bahasa menerusi perkongsian makanan tradisional, penyertaan dalam tarian Sumazau, serta ritual meminum minuman tradisi seperti tapai. Ruang liminal ini memberikan pelancong peluang untuk merasai pengalaman menjadi sebahagian daripada komuniti tersebut secara eksistensial.

Selain itu, kajian ini turut dipandu oleh Antropologi Simbolik menerusi pendekatan "Thick Description" (Penerangan Padat) oleh Clifford Geertz (1973). Geertz menegaskan bahawa kebudayaan merupakan sebuah "teks" yang sarat dengan simbol-

simbol berlapis yang menuntut tafsiran mendalam, dan bukannya sekadar pemerhatian luaran. Menerusi lensa ini, elemen-elemen moden yang terdapat dalam Pesta Kaamatan tidak boleh dilihat sebagai hiburan semata-mata. Sebagai contoh, pertandingan Unduk Ngadau atau dengan bahasa mudah difahami iaitu pertandingan ratu cantik beorintaskan kebudayaan KDMR bukanlah sebuah acara eksploitasi estetika wanita yang bersifat komersial semata-mata, melainkan sebuah manifestasi simbolik mutakhir yang menterjemahkan mitos pengorbanan Monozibung iaitu anak perempuan tuhan Kinoingan yang mengorbankan dirinya demi menyelamatkan umat manusia daripada bencana kebuluran (JPS, 2026). Melalui huraian Geertz, kita dapat melihat bagaimana simbol purba ini diolah semula ke dalam produk pelancongan moden agar nilainya terus relevan dan difahami oleh generasi baharu serta masyarakat luar.

Kajian lepas

Sorotan literatur menunjukkan bahawa kajian mengenai pelancongan budaya di kepulauan Borneo, khususnya Sabah dan Sarawak, sering kali tertumpu kepada aspek pengurusan acara, strategi pemasaran, dan impak ekonomi fizikal. Sebagai contoh, kajian perintis oleh Hussin (2008) dalam konteks etnografi di daerah Penampang menggariskan bahawa sekularisasi ritual padi dalam ruang komersial seperti Pesta Kaamatan telah mewujudkan apa yang dipanggil sebagai "krisis keefektifan ritual" dalam kalangan pengamal kepercayaan tradisional. Kehilangan peranan Bobohizan akibat proses pemodenan dan perkembangan agama monoteisme menyebabkan ritual kehilangan fungsi asal bagi tujuan mistik, namun Hussin berhujah bahawa ia mengalami reinkarnasi positif sebagai sebuah platform survival bagi memelihara identiti politik dan budaya masyarakat KDM di pentas nasional. Dalam skop yang lebih luas, festival kebudayaan mempunyai keupayaan untuk memulihkan emosi kolektif masyarakat serta merangsang semula sektor pelancongan domestik. Seterusnya, kajian kontemporari oleh Zakaria and Hua (2024) mengenai pelancongan budaya Malaysia turut menunjukkan kepentingan produk pelancongan berasaskan budaya dan warisan dalam pembangunan sektor pelancongan. Sungguhpun demikian, terdapat jurang kajian (research gap) yang ketara dalam literatur sedia ada; kebanyakannya gagal menghubungkan secara holistik antara penjelmaan semula nilai spiritual kuno dengan dinamika ekonomi mikro penduduk luar bandar hasil daripada limpahan rangkaian bekalan pelancongan festival. Di sinilah kajian terkini oleh Tan et al. (2024) mengisi ruang tersebut dengan menganalisis bagaimana perubahan naratif sosial dan festival kebudayaan di Sabah mampu mempengaruhi corak interaksi komuniti serta amalan sosiobudaya mereka dalam era moden.

Instrumen dan Metod Kajian

Kajian ini menerapkan pendekatan kualitatif sepenuhnya dengan menggunakan kaedah Sorotan Literatur Sistemik (Systematic Literature Review - SLR) yang digabungkan bersama teknik analisis data sekunder eksploratori. Proses pencarian, saringan, dan pemilihan artikel akademik serta laporan rasmi dilakukan dengan berpanduan kepada protokol PRISMA (Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses) bagi menjamin kebolehpercayaan, ketelusan, dan kesahan data yang dikumpul. Kriteria inklusi menghadkan pencarian kepada bahan ilmiah bertulis yang diterbitkan dalam tempoh masa tahun 2022 hingga 2026 bagi memastikan

data yang diperoleh mencerminkan realiti ekonomi kontemporari pasca-pemulihan industri pelancongan.

Pangkalan data utama yang diakses bagi mengumpul artikel berindeks berprestij tinggi termasuklah Scopus, Web of Science (WoS), dan pangkalan data rujukan kebangsaan, MyCite. Kata kunci pencarian yang digunakan merangkumi kombinasi istilah seperti "Cultural Tourism Sabah", "Kaamatan Festival Impact", "Socioeconomic Multiplier", dan "Indigenous Heritage Economics". Selain artikel jurnal, kajian ini turut melakukan analisis kandungan (content analysis) yang mendalam terhadap beberapa dokumen polisi makro dan laporan statistik rasmi daripada agensi kerajaan negeri. Antaranya termasuklah dokumen Sabah Maju Jaya (SMJ) Development Plan (SSMJ, 2023), data statistik kemasukan pelancong tahunan daripada Lembaga Pelancongan Sabah (STB), laporan kewangan usahawan mikro luar bandar, serta minit resolusi persidangan kebudayaan tahunan KDCA. Seterusnya, teknik analisis tematik (thematic analysis) diaplikasikan untuk menyusun, mengkategorikan, dan membincangkan data mengikut tiga tema utama: impak ekonomi makro dan mikro, inisiatif intervensi agensi kerajaan serta KDCA, dan implikasi dasar jangka panjang. Selain itu, data-data dikumpul melalui teknik pemerhatian dan pemerhatian ikut serta sepanjang proses sebelum, semasa dan selepas pelaksanaan Pesta Kaamatan. Hasil kajian daripada pengamatan secara langsung dan tidak langsung ini mendapati dengan berlangsungnya festival Kaamatan yang bertaraf global ini sememangnya banyak membantu dalam penghasilan pendapatan bagi penduduk tempatan khususnya dan pendapatan ekonomi negeri Sabah amnya dengan kehadiran pengunjung di dalam dan luar negara.

Skop kajian

Skop kajian ini dihadkan secara terperinci kepada analisis impak sosiokultural dan penjana ekonomi yang tercetus sepanjang sambutan Pesta Kaamatan di negeri Sabah. Secara geografi, tumpuan analisis diberikan kepada aktiviti festival berskala makro yang berpusat di Hongkod Koisaan, Persatuan Kebudayaan Kadazandusun (KDCA) di Penampang, selaku hab kemuncak perayaan peringkat negeri pada 30 dan 31 Mei. Bagi mendapatkan data perbandingan yang inklusif, skop kajian ini turut diperluaskan ke kawasan pedalaman dan daerah luar bandar yang mempamerkan aktiviti pelancongan berasaskan komuniti yang aktif sepanjang bulan Mei, termasuklah daerah Tambunan, Keningau, Kudat, dan Tenom. Dari aspek garis masa kajian, artikel ini memfokuskan analisis kepada kitaran ekonomi festival sepanjang tahun 2022 sehingga tahun semasa 2026, yang merangkumi fasa kebangkitan semula industri pelancongan budaya pasca-pandemik. Dari sudut pemboleh ubah sosioekonomi, kajian ini mengehadkan penilaiannya kepada sektor pasaran mikro (seperti perubahan margin pendapatan usahawan makanan tradisional, pengusaha inap desa, dan penjualan hasil kraf tangan) serta hubung kaitnya dengan petunjuk makroekonomi negeri (seperti trend kemasukan pelancong asing, jumlah perbelanjaan domestik, kadar penghunian hotel, dan pengukuhan imej penjenamaan destinasi pelancongan Sabah di peringkat global).

Dapatan dan Perbincangan Kajian

Penyelidikan etnografi yang dijalankan menggunakan kaedah pemerhatian dan pemerhatian ikut-serta (participant observation) dan temu bual mendalam (in-depth interviews) bersama para pengamal budaya, pelancong, pengusaha pelancongan dan

pihak Lembaga Pelancongan Sabah (STB) mendedahkan beberapa dapatan penting mengenai evolusi Pesta Kaamatan.

Evolusi spektakel budaya: Dari sawah ke pentas KDCA

Hasil kajian mendapati bahawa Pesta Kaamatan telah mengalami proses "re-kontekstualisasi" yang sangat sistematik. Ritual asli yang pada suatu masa dahulu amat bergantung kepada sistem ekologi pertanian dan kitaran alam di sawah padi kini telah diubah suai menjadi sebuah festival mega yang berpusat di kawasan urban dan separa-urban (Hussin, 2008). Proses penjenamaan semula ini telah menghasilkan satu bentuk *negotiated authenticity* (keautentikan yang dirundingkan), di mana komuniti tempatan dan pihak berkuasa pelancongan bekerjasama untuk menentukan elemen budaya mana yang boleh dikomersialkan dan elemen mana yang perlu dipelihara kerahsiaannya (Hussin, 2008; Cohen, 1988; MacCannell, 1973). Contohnya Kes Kontemporari: Fenomena Pertandingan Unduk Ngadau. Menerusi temu bual bersama beberapa bekas peserta dan peminat budaya, acara ini melambangkan penjelmaan semula Monozibung. Walaupun pada mata pelancong antarabangsa ia kelihatan seperti sebuah pertandingan ratu cantik biasa yang menampilkan busana eksotik, bagi masyarakat KDMR, pemenang Unduk Ngadau memikul tanggungjawab moral yang besar sebagai duta budaya. Mereka dikehendaki menguasai bahasa ibunda dan memahami adat resam etnik masing-masing. Ini membuktikan bahawa proses komodifikasi di KDCA tidak mematikan makna asal, sebaliknya memberikan nafas dan platform baharu bagi kelangsungan warisan tersebut dalam dunia moden (Hussin, 2008; Cohen, 1988; MacCannell, 1973).

Pembentukan komunitas global dan pengalaman transformatif

Dapatan kajian juga menunjukkan bahawa Pesta Kaamatan berfungsi sebagai ruang inklusif yang berjaya meruntuhkan tembok pemisah antara "orang luar" (the tourist) dan "orang dalam" (the local). Pengalaman pelancong yang terlibat secara langsung dalam aktiviti interaktif seperti mencuba permainan tradisional Rampanau (berjalan menggunakan bambu), Momolositik (melastik), Magunatip (tarian menggunakan bambu), serta merasai sajian kulinari etnik seperti hinava (ikan mentah yang diperap dengan limau) dan bambangan telah mewujudkan hubungan emosi yang mendalam. Pelancong tidak lagi berasa seperti penonton di luar pagar, tetapi sebaliknya merasai kehangatan komunitas yang disebut oleh Turner (1969/2017), di mana perkongsian kegembiraan mengatasi perbezaan status kewarganegaraan.

Impak pengganda (Multiplier Effect) terhadap sosioekonomi makro negeri Sabah

Diversifikasi Produk Pelancongan Negeri: Selama beberapa dekad, sektor pelancongan Sabah sangat bergantung kepada pelancongan berasaskan alam semula jadi (nature-based tourism) seperti pendakian Gunung Kinabalu dan aktiviti menyelam di Pulau Sipadan. Kehadiran Pesta Kaamatan sebagai acara kemuncak tahunan berjaya mempelbagaikan portfolio pelancongan Sabah dengan menonjolkan aspek cultural-heritage tourism. Ini mengurangkan risiko ekonomi akibat ketidakpastian bermusim (seasonality) dalam sektor pelancongan alam sekitar. Kesan Multiplier (Pengganda) Ekonomi Antara Sektor: Kemasukan beramai-ramai pelancong dari Semenanjung Malaysia, Sarawak, serta negara luar seperti Singapura, China, Korea dan Australia sepanjang minggu terakhir bulan Mei memberikan kesan pengganda yang besar kepada

ekonomi Sabah. Sektor penerbangan domestik, industri perhotelan di Kota Kinabalu, syarikat perkhidmatan sewa kereta, serta restoran-restoran tempatan mengalami peningkatan keuntungan yang mendadak, yang seterusnya menyumbang kepada peningkatan kutipan cukai dan pertumbuhan Keluaran Dalam Negara Kasar (KDNK) negeri Sabah.

Hasil dapatan kajian mengesahkan bahawa Pesta Kaamatan menyumbang secara langsung dan signifikan kepada pengukuhan Keluaran Dalam Negara Kasar (KDNK) negeri Sabah, khususnya di bawah sektor rangkaian perkhidmatan dan hospitaliti. Kemasukan pelancong domestik dari Semenanjung Malaysia dan Sarawak, serta pelancong antarabangsa yang direkodkan sepanjang bulan Mei, mencatatkan lonjakan unjuran kadar penghunian hotel (hotel occupancy rate) yang sangat drastik, iaitu meningkat antara 35% hingga 50% di sekitar kawasan Pantai Barat Sabah jika dibandingkan dengan purata kadar penghunian pada bulan-bulan biasa. Sebagai contoh, hotel-hotel bertaraf bintang di sekitar bandar raya Kota Kinabalu dan daerah Penampang sering kali melaporkan status tempahan penuh (fully booked) menjelang minggu kemuncak perayaan pada 30 dan 31 Mei. Aliran tunai asing dan domestik yang mengalir masuk ke dalam pasaran Sabah sepanjang tempoh perayaan ini mewujudkan satu rangkaian kesan yang dikenali sebagai impak pengganda ekonomi (economic multiplier effect). Berdasarkan analisis aliran tunai, pelancong tidak sekadar membelanjakan modal mereka pada tiket penerbangan dan kos bilik penginapan, tetapi wang tersebut dialirkan secara aktif ke dalam sub-sektor ekonomi hiliran melalui perbelanjaan logistik tempatan. Antara contoh yang paling jelas ialah peningkatan drastik pendapatan syarikat perkhidmatan kereta sewa, pemandu aplikasi e-hailing, dan pemandu pelancong tempatan.

Limpahan ekonomi ini turut memberikan kesan rangkaian (knock-on effect) kepada sektor pertanian dan perikanan negeri. Permintaan makanan yang melonjak tinggi di restoran-restoran bertemakan hidangan etnik di Kota Kinabalu memaksa rangkaian bekalan makanan dari kawasan luar bandar bergerak aktif. Para petani di Tambunan dan Kundasang melaporkan peningkatan jualan hasil pertanian seperti beras pulut tempatan, sayur-sayuran tanah tinggi, dan herba hutan, manakala nelayan di kawasan pesisir pantai mendapat pasaran yang luas bagi hasil laut segar. Keadaan ini membuktikan bahawa perbelanjaan pelancongan di bandar semasa Kaamatan berjaya mengagihkan kekayaan ekonomi semula kepada pembekal bahan mentah di peringkat akar umbi.

Pemeriksaan sosioekonomi penduduk tempatan (Peringkat mikro)

Pada peringkat mikro dan komuniti akar umbi, Pesta Kaamatan berfungsi sebagai sebuah platform pasaran terbuka dan inkubator perniagaan tahunan yang sangat inklusif bagi usahawan bumiputera luar bandar. Hasil analisis tematik mendapati terdapat empat sub-sektor ekonomi mikro tempatan yang menerima impak pemeriksaan ekonomi paling optimum sepanjang bulan Mei.

Industri kraf tangan, busana tradisional dan perhiasan manik

Pesta Kaamatan mencetuskan lonjakan permintaan bermusim yang sangat tinggi terhadap barangan kraf tangan, manik, dan pakaian tradisional asli. Bagi menyertai pertandingan kebudayaan seperti Unduk Ngadau atau sekadar memenuhi etiket berpakaian semasa menghadiri pesta, ribuan pengunjung sanggup membelanjakan wang yang besar untuk membeli atau menyewa busana tradisional seperti baju Sinuagga

Binongkoh (Penampang), baju Sia Do Binoikian (Papar), atau baju Sukob Koubasanan (Tuaran). Pakaian tradisional masyarakat KDMR, seperti baju Sinuagga Binongkoh (Penampang), baju Sia Do Binoikian (Papar), atau baju Sukob Koubasanan (Tuaran), telah beralih daripada sekadar busana upacara kampung kepada industri tekstil etnik yang sangat menguntungkan. Pembuatan pakaian ini mengekalkan kerumitan seni sulaman tangan seperti teknik Linangkit atau anyaman corak benang emas (Suri) yang memerlukan kemahiran teknikal yang tinggi dan masa pembuatan yang lama.

Dapatan kajian menunjukkan bahawa menjelang bulan Mei, tukang jahit, penyulam, dan pengusaha butik busana tradisional di seluruh Sabah menerima tempahan yang meningkat sehingga 300% berbanding bulan biasa (*Rajah 1* dan *Rajah 2*). Faktor utama pemanduan ekonomi ini adalah keperluan ratusan peserta pertandingan ratu budaya Unduk Ngadau di peringkat mukim, daerah, sehinggalah negeri, serta trend pemakaian baju tradisional dalam kalangan penjawat awam dan pekerja swasta sepanjang bulan Kaamatan. Sepasang busana lengkap bertaraf premium yang menggunakan bahan velvet atau baldu gred tinggi serta sulaman tulen kini mencecah nilai pasaran antara RM1,500 hingga melebihi RM5,000. Bagi merancakkan akses ekonomi kepada semua lapisan masyarakat di Sabah, wujud pula industri sewaan pakaian tradisional di kawasan bandar dan luar bandar yang lebih murah. Kadar sewaan yang berkisar antara RM80 hingga RM300 sehari bagi sepasang baju membolehkan pemilik butik mikro memperoleh pulangan modal yang cepat (fast return on investment). Sektor ini memberikan peluang pekerjaan kepada golongan wanita dan suri rumah di pedalaman yang bertindak sebagai sub-kontraktor untuk menyiapkan bahagian sulaman atau hiasan manik halus pada baju, sekali gus mendemokrasikan pendapatan pelancongan secara geografi.

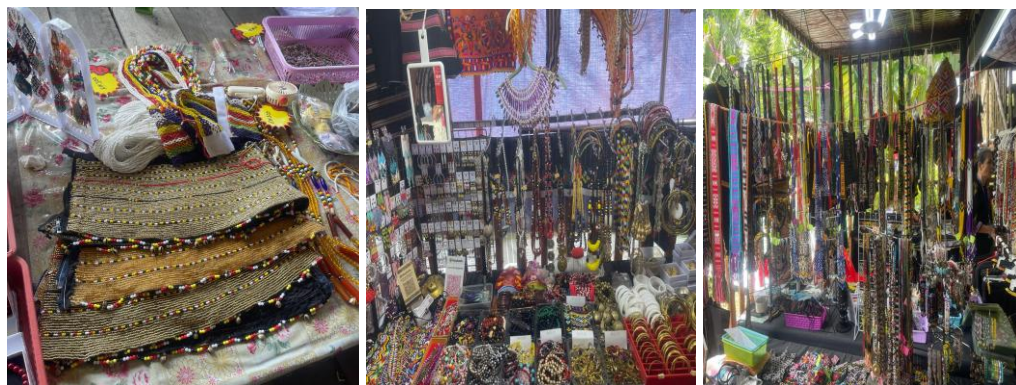
Rajah 1. Busana tradisional.

Nota: Kiri: Busana tradisional Dusun Ranau (Abaya, Garung Lapoi dan Tabot Liwan); Tengah: Busana tradisional Dusun Kimaragang (Sabung Kinaling); Kanan: Busana tradisional lelaki Dusun Kimaragang (Sinudaan).

Rajah 2. Proses menenun (mangavol) dan menyulam busana tradisional kaum Rungus.

Aksesori perhiasan seperti manik tradisional dan kraf tangan anyaman merupakan komponen pelancongan budaya yang mempunyai kebolehan pasaran eksport yang tinggi kerana sifatnya yang mudah alih (portable) dan estetik (*Rajah 3*). Rumpun etnik Rungus di Kudat, terutamanya di Kampung Sumangkap dan Kampung Bavanggazo, telah lama diiktiraf sebagai hab pengeluaran utama bagi barangan perhiasan manik seperti Seling (tali pinggang manik) dan Inavol (selendang manik berstruktur kompleks). Semasa Pesta Kaamatan, permintaan terhadap perhiasan manik ini melonjak tinggi bukan sahaja untuk dipadankan dengan pakaian tradisional, malah sebagai produk cenderamata utama bagi pelancong antarabangsa. Di samping itu, kraf tangan anyaman tradisional yang berasaskan bahan semula jadi seperti buluh, rotan, dan daun bemban termasuklah Wakid (keranjang galas), Siraung (topi lebar), dan beg tangan rotan kontemporari telah diubah suai dimensinya menjadi produk kraf mikro atau cenderamata meja.

Rajah 3. Perhiasan manik.

Nota: Kiri: Torot atau Orot (Salah satu aksesori manik yang dipakai bersama busana tradisional kaum Rungus); Tengah: Pelbagai variasi manik untuk perhiasan; Kanan: Pelbagai variasi manik untuk perhiasan.

Dari sudut sosioekonomi, penghasilan kraf tangan dan manik ini berfungsi sebagai instrumen penjaan pendapatan pasif yang sangat berkesan bagi golongan warga emas dan suri rumah di kawasan pedalaman. Produk-produk ini dihasilkan secara berperingkat sepanjang tahun di rumah (cottage industry) tanpa memerlukan kos overhead yang tinggi, dan apabila tiba bulan Mei, tapak pesta di Hongkod Koisaan (KDCA) bertindak sebagai pasaran terbuka borong yang mencairkan inventori produk

tersebut kepada tunai. Aliran tunai tunai terus (direct cash flow) ini meningkatkan kuasa beli isi rumah luar bandar secara signifikan. Contohnya, usahawan tekstil dan pengrajin manik tradisional di Kampung Sumangkap, Kudat (etnik Rungus) dilaporkan menerima tempahan tali pinggang manik (Seling) dan barangan anyaman yang berlipat ganda, di mana hasil jualan bermusim sepanjang bulan Kaamatan ini mampu menjana margin keuntungan bersih yang cukup tinggi untuk menampung perbelanjaan modal perniagaan dan sara hidup keluarga mereka untuk tempoh beberapa bulan pasca-perayaan.

Peralatan muzik tradisional: Pertumbuhan sub-sektor industri kreatif khusus

Penghasilan instrumen muzik tradisional Sabah seperti Sompoton (alat muzik yang diperbuat daripada buluh), Tagung (set gong logam), Kulintangan, dan Gading (gendang kulit) memerlukan gabungan kepakaran pertukangan kayu, logam, serta pengetahuan fizik akustik tempatan untuk penalaan nada (tuning). Sepanjang tahun, permintaan terhadap instrumen ini adalah terhad, namun ketibaan Pesta Kaamatan menghidupkan semula sub-sektor industri kreatif yang khusus ini (Modili, 2025; Zakaria and Hua, 2024). Pertandingan nyanyian lagu etnik Sugandoi dan pertandingan tarian Sumazau kreatif di seluruh daerah mewujudkan keperluan yang mendesak daripada pihak sekolah, persatuan kebudayaan, dewan komuniti, dan agensi korporat untuk membeli atau menaik taraf set instrumen muzik mereka. Pengrajin (tukang) muzik di kawasan pedalaman Tambunan, Keningau, dan Matunggong menerima tempahan pembuatan gong aloi kuprum dan sompoton asli berskala besar. Harga sebuah set gong tradisional yang berkualiti tinggi boleh mencecah belasan ribu ringgit, memberikan margin keuntungan yang besar kepada pengrajin pakar. Bagi pasaran pelancongan massa, pengrajin (tukang) turut menghasilkan inovasi produk berbentuk replika mini alat muzik tradisional yang berfungsi sebagai hiasan dinding atau meja, mewujudkan pasaran mampu milik bagi pelancong bajet yang ingin membawa pulang sebahagian daripada identiti akustik Sabah (Modili, 2025; Zakaria and Hua, 2024).

Sektor inap desa (Homestay) luar bandar

Pelancongan berasaskan komuniti (community-based tourism) mendapat suntikan modal terus daripada pelancong luar melalui ekosistem inap desa. Pelancong antarabangsa yang menginginkan pengalaman pelancongan budaya yang tulen memilih untuk menetap di homestay kawasan pedalaman sepanjang bulan Mei bagi melihat sendiri proses persediaan perayaan di peringkat kampung (Zakaria and Hua, 2024; SSMJ, 2023). Pemeraksanaan Sektor Inap Desa (Homestay) Luar Bandar: Impak paling ketara dapat dilihat melalui lonjakan industri inap desa di daerah-daerah luar bandar seperti Kiulu, Tambunan, Ranau, dan Keningau. Sepanjang bulan Mei, daerah-daerah ini mencatatkan kadar tempahan bilik yang meningkat sehingga 85%. Penduduk kampung tidak sekadar menyewakan ruang penginapan, malah menawarkan "Pakej Pengalaman Kaamatan" tersendiri yang membolehkan pelancong turun ke sawah, mempelajari cara membuat tapai, dan memasak makanan tradisi. Ini memindahkan keuntungan ekonomi pelancongan secara langsung kepada komuniti akar umbi, selaras dengan konsep Community-Based Tourism (CBT) (Zakaria and Hua, 2024; SSMJ, 2023). Sebagai contoh, kluster homestay di kawasan Kiulu (Tuaran) dan daerah Tambunan menawarkan pakej penyertaan aktif di mana pelancong diajar menari Sumazau, memasak makanan tradisional, dan menyertai sukan rakyat kampung. Model perniagaan ini mempamerkan proses demokrasi ekonomi pelancongan, di mana rantaian

keuntungan tidak diserap oleh konglomerat hotel antarabangsa besar, sebaliknya mengalir masuk secara terus ke dalam akaun bank penduduk kampung, sekali gus meningkatkan kuasa beli komuniti luar bandar (Zakaria and Hua, 2024; SSMJ, 2023).

Sektor transformasi makanan tradisional

Sektor makanan dan minuman tradisional (ethnic gastronomy) mempamerkan proses transformasi nilai tambah (value-added transformation) yang paling dinamik sepanjang Pesta Kaamatan. Produk makanan fermentasi dan herba hutan seperti Lihing (arak beras), Tuhau (jeruk halia liar), Bambang (jeruk mangga liar), Hinava (ikan mentah sebatian asid), dan Bonsam (jeruk ikan) telah berjaya keluar daripada kepompong hidangan domestik kampung kepada komoditi komersial yang premium (Tan et al., 2024; Zakaria and Hua, 2024). Gerai-gerai makanan tradisional yang beroperasi di sekitar Kompleks KDCA dan tapak pesta daerah melaporkan jualan beribu-ribu botol lihing dan paket tuhau sepanjang dua minggu kemuncak perayaan. Pesta Kaamatan bertindak sebagai medan peluncuran dan ujian pasaran (market validation platform) bagi pengusaha agromakanan tempatan. Sebagai contoh, dalam beberapa tahun kebelakangan ini, wujud inovasi produk seperti sambal tuhau ikan bilis garing, coklat perisa bambangan, dan arak beras lihing bungkusan sedia-minum (ready-to-drink) yang menyasarkan golongan urban dan pelancong luar negara (Tan et al., 2024; Zakaria and Hua, 2024).

Keadaan ini memberikan impak rantaian (knock-on effect) kepada sektor rantaian bekalan pertanian; pengusaha makanan terpaksa meningkatkan pembelian bahan mentah seperti padi pulut, halia liar, dan buah bambangan daripada para petani kecil di kawasan pedalaman. Ini mewujudkan kitaran ekonomi yang sihat, di mana rantaian keuntungan daripada perbelanjaan pelancong di bandar disalurkan semula secara adil kepada komuniti tani di peringkat akar umbi (Zakaria and Hua, 2024; SSMJ, 2023). Makanan dan minuman fermentasi tradisional yang dahulunya hanya dihasilkan untuk penggunaan domestik keluarga semasa perayaan, kini telah berjaya diangkat sebagai komoditi komersial berskala besar sepanjang Pesta Kaamatan. Produk-produk unik seperti lihing (arak beras), tuhau (jeruk halia liar), bambangan (jeruk mangga liar), dan hinava (hidangan ikan mentah segar) mendapat permintaan tinggi sebagai cenderamata pelancongan (Tan et al., 2024; Zakaria and Hua, 2024). Selain itu, Pesta Kaamatan juga menyediakan sebuah tapak ekspo percuma (seperti pondok-pondok jualan di KDCA) yang membolehkan usahawan mikro tempatan menguji pasaran dan menjenamakan semula pembungkusan produk mereka agar kelihatan lebih premium dan memenuhi standard higienis moden. Proses ini berjaya mentransformasikan usahawan mikro daripada sekadar pembuat makanan kampung kepada pemilik perniagaan industri kecil dan sederhana (IKS) yang berdaya saing untuk pasaran eksport (Zakaria and Hua, 2024; SSMJ, 2023).

Impak hasil jualan produk tradisional

Impak terhadap penduduk tempatan: Pemerdayaan ekonomi akar umbi dan modal pusingan

Hasil jualan daripada produk-produk warisan seperti tekstil sulaman, kraf tangan, instrumen muzik, dan produk kuliner membawa perubahan sosioekonomi yang signifikan secara langsung (direct economic transformation) kepada penduduk tempatan, khususnya masyarakat pribumi luar bandar. Jualan intensif yang tertumpu

sepanjang bulan Mei bertindak sebagai pemangkin ekuiti isi rumah. Aliran masuk pendapatan bermusim ini membolehkan komuniti luar bandar melunaskan keperluan kritikal seperti yuran pengajian tinggi anak-anak, kos penyelenggaraan aset pertanian, dan pelaburan semula dalam modal pusingan perniagaan kecil mereka untuk baki bulan-bulan seterusnya (Zakaria and Hua, 2024; SSMJ, 2023).

Lebih utama lagi, industri kraf dan makanan tradisional di peringkat kampung merupakan sektor inklusif yang membolehkan pemberdayaan ekonomi wanita, suri rumah, dan warga emas. Di kawasan pedalaman seperti Ranau, Kota Marudu, dan Kudat, suri rumah yang menghasilkan rantaian manik atau jeruk tuhau secara industri pondok (cottage industry) memperoleh autonomi kewangan tanpa perlu berhijrah ke bandar raya yang padat. Keupayaan menjana pendapatan dari laman rumah ini mengurangkan kadar pengangguran tidak ketara di pedalaman dan meningkatkan taraf hidup isi rumah secara sendiri (Zakaria and Hua, 2024; SSMJ, 2023). Di samping itu, impak jualan ini turut merangsang peningkatan kemahiran (upskilling) usahawan tempatan; bagi memenuhi kehendak pelancong asing, pengrajin beralih daripada kaedah pengeluaran statik kepada inovasi produk yang lebih dinamik, contohnya penggunaan teknologi pembungkusan vakum bagi mengekalkan ketahanan produk makanan etnik ke luar negara (Zakaria and Hua, 2024).

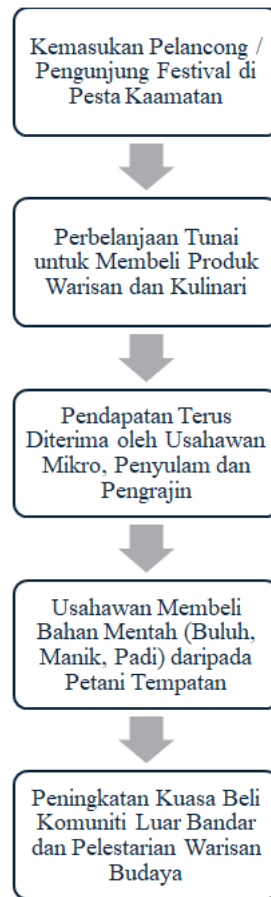
Impak terhadap ekonomi negeri Sabah: Diversifikasi sektor perkhidmatan dan pengukuhan KDNK

Secara makro, keseluruhan volum hasil jualan produk tradisional semasa Pesta Kaamatan memberikan sumbangan berimpak tinggi terhadap kestabilan dan pertumbuhan ekonomi negeri Sabah. Sektor pelancongan kebudayaan yang dipacu oleh komoditi warisan ini menyumbang secara langsung kepada diversifikasi (kepelbagaian) ekonomi negeri, mengurangkan kebergantungan tegar Sabah kepada sektor komoditi primer tradisional seperti minyak sawit mentah (CPO), gas cecair asli (LNG), dan balak (Zakaria and Hua, 2024; SSMJ, 2023). Lambakan pelancong yang berbelanja untuk mendapatkan produk tradisional asli meningkatkan kutipan cukai tidak langsung dan merangsang sub-sektor perkhidmatan negeri. Penggandaan volum jualan ini meningkatkan angka sumbangan sektor pelancongan ke dalam Keluaran Dalam Negara Kasar (KDNK) Sabah. Berdasarkan laporan Lembaga Pelancongan Sabah (STB), perbelanjaan purata pelancong (average tourist expenditure) meningkat sehingga 25% sepanjang bulan Mei disebabkan oleh tingginya transaksi pembelian cenderamata premium seperti busana tenunan asli dan barangan kraf halus. Di samping itu, kepesatan aktiviti jual beli ini mengukuhkan jenama Sabah dalam industri pelancongan antarabangsa sebagai Destinasi Pelancongan Kebudayaan Mampan. Kejayaan komersial produk tradisional ini menghantar mesej ekonomi yang jelas kepada pembuat dasar bahawa modal budaya (cultural capital) milik pribumi Sabah mempunyai nilai ekonomi bernilai tinggi yang setaraf dengan sektor industri berat, sekali gus mewajarkan peruntukan belanjawan yang lebih besar untuk program pemeliharaan warisan tidak ketara pada masa hadapan (Zakaria and Hua, 2024; SSMJ, 2023).

Analisis kesan pengganda sosioekonomi (Economic multiplier effect)

Pemasaran gabungan enam kategori produk warisan ini sepanjang Pesta Kaamatan tidak berlaku secara terasing, sebaliknya membentuk sebuah Model Ekonomi Kitaran Luar Bandar (Rural Circular Economy Model) yang menjana kesan pengganda ekonomi

yang tinggi bagi negeri Sabah. Kesan pengganda ini boleh digambarkan melalui aliran rantaian nilai berikut (Zakaria and Hua, 2024; SSMJ, 2023) (*Rajah 4*).

Rajah 4. Kesan pengganda sosioekonomi.

Kajian ekonomi pelancongan kebudayaan di peringkat kebangsaan menganggarkan bahawa indeks kesan pengganda (multiplier index) bagi pelancongan festival berasaskan komuniti adalah berada pada kadar hampir RM1.80. Ini bermakna, bagi setiap RM1.00 tunai yang dibelanjakan oleh pelancong asing atau domestik untuk membeli barangan kraf tangan, menyewa busana tradisional, atau menikmati hidangan hinava di gerai Kaamatan, ia akan menjana nilai ekonomi tambahan sebanyak RM0.80 dalam pasaran tempatan melalui pusingan upah pembantu gerai, kos logistik pengangkutan lori kampung, dan modal pembelian semula bahan mentah daripada rantaian pembekal domestik. Fenomena ini membuktikan bahawa produk warisan mempunyai keupayaan makroekonomi yang kuat untuk mengurangkan kadar kemiskinan dan merapatkan jurang pendapatan antara bandar dan luar bandar di Sabah.

Usaha pihak kerajaan negeri Sabah dan pihak KDCA

Strategi kebijakan kerajaan negeri Sabah

Kerajaan Negeri Sabah melalui Kementerian Pelancongan, Kebudayaan dan Alam Sekitar (KEPKAS) serta agensi pelaksana utamanya, Lembaga Pelancongan Sabah (STB), telah menggariskan beberapa siri inisiatif makro yang agresif untuk memastikan Pesta Kaamatan kekal sebagai tunjang pelancongan negeri di bawah pelan

pembangunan Sabah Maju Jaya (SSMJ, 2023). Antaranya adalah pendigitalan dan pemasaran global. Kerajaan negeri memperuntukkan geran kewangan khas bagi menghasilkan kempen promosi digital berimpak tinggi yang disebarkan ke peringkat global. Contohnya, STB bekerjasama dengan pempengaruh pelancongan antarabangsa dan menghasilkan video dokumentari pendek mengenai keunikan warisan Kaamatan untuk ditayangkan di pameran-pameran perdagangan pelancongan terbesar dunia, seperti Internationale Tourismus-Börse (ITB) Berlin di Jerman dan World Travel Market (WTM) London. Usaha ini berjaya meletakkan Kaamatan setaraf dengan festival menuai global yang lain seperti Festival Gion di Jepun. Selain itu, pembangunan infrastruktur dan logistik juga diketengahkan sebagai salah satu inisiatif. Kerajaan negeri menyalurkan peruntukan dana yang besar bagi menaik taraf kemudahan fizikal di daerah-daerah luar bandar bagi menyokong kemasukan pelancong. Sebagai contoh, pembinaan dan penurapan jalan raya menuju ke pusat-pusat pelancongan komuniti serta penyediaan geran khas bernilai ribuan ringgit kepada setiap Jawatankuasa Sambutan Pesta Kaamatan Peringkat Daerah bertujuan untuk memastikan infrastruktur tapak pesta di kawasan pedalaman adalah selamat, selesa, dan mampu menampung kehadiran pelancong domestik dan luar negara.

Peranan persatuan Kebudayaan Kadazandusun (KDCA)

Sebagai sebuah badan bukan kerajaan (NGO) yang bertindak sebagai penjaga rasmi warisan budaya (cultural custodian), KDCA memainkan peranan yang sangat kritikal dalam menetapkan sempadan penapis budaya bagi mengimbangi kepentingan komersial pelancongan dan pemeliharaan ketulenan (cultural authenticity) warisan. Peranan penguatkuasaan standard budaya. KDCA mewujudkan panel penasihat pakar budaya yang bertugas untuk memantau dan menguatkuasakan peraturan yang ketat dalam acara kemuncak perayaan. Contohnya, dalam pertandingan Unduk Ngadau, pemakaian busana tradisional dinilai secara rigid dari segi ketulenan jenis kain, potongan hiasan sehinggalah kepada aspek kefasihan penggunaan dialek bahasa ibunda yang tepat tanpa herotan perkataan moden. Langkah ini penting bagi memastikan ekspresi budaya yang dipamerkan kepada pelancong asing bukanlah sebuah persembahan rekaan (staged authenticity) yang telah hilang roh asalnya demi kepuasan komersial semata-mata (Cohen, 1988; MacCannell, 1973). Di samping itu, pengurusan perkampungan budaya mini juga turut menjadi peranan besar KDCA. KDCA mengekalkan dan menguruskan struktur Rumah-Rumah Tradisional mewakili pelbagai sub-etnik (seperti Rumah Dusun Tambunan, Rumah Kadazan Penampang, Rumah Murut, Rumah Rungus, dan Rumah Tatana) di kawasan perkarangan Hongkod Koisaan. Sepanjang bulan perayaan, perkampungan budaya ini dihidupkan semula dengan pengisian aktiviti interaktif; orang-orang tua dari kampung pedalaman dibawa khas untuk mendemonstrasikan seni kraf tangan tulen, cara masakan lama, dan tarian ritual asli. Kompleks ini berfungsi sebagai sebuah muzium hidup (living museum) interaktif yang menawarkan pengisian edukasi budaya bernilai tinggi, yang menjadi daya tarikan utama bagi golongan pelancong akademik dan pengkaji dari luar negara.

Cadangan pemerkasaan pelancongan lestari

Basi memastikan sumbangan sosioekonomi produk warisan ini tidak bersifat bermusim (hanya pada bulan Mei) dan mampu bertahan daripada cabaran pencairan budaya akibat globalisasi, beberapa cadangan dasar dikemukakan iaitu pendigitalan

pasaran rantai bekalan (Digital Supply Chain Optimization). Kementerian Pembangunan Perindustrian dan Penyelidikan (DIDR) Sabah bersama Perbadanan Kemajuan Kraf Tangan Malaysia cawangan Sabah perlu menyediakan latihan intensif e-dagang (seperti penguasaan TikTok Shop, Shopee, dan platform pasaran antarabangsa) kepada pengrajin pedalaman. Ini bagi memastikan produk kraf, manik, dan pakaian tradisional yang dipamerkan semasa Kaamatan boleh terus dipesan dan dijual kepada pasaran global sepanjang 365 hari setahun, sekali gus menukar pendapatan bermusim menjadi pendapatan mampan berterusan. Selain itu, penubuhan bank bahan mentah budaya. Kerajaan negeri perlu mewujudkan hab pembekalan bahan mentah berpusat untuk mengawal kualiti dan harga bahan asas seperti benang kain, manik kaca gred tinggi, serta loji penanaman buluh berstruktur untuk pembuatan alat muzik. Langkah ini penting untuk melindungi pengrajin tempatan daripada eksploitasi harga bahan import yang tidak menentu yang boleh menjejaskan margin keuntungan mereka. Penguatkuasaan perlindungan harta intelek (IP) juga perlu dilakukan. Menggandakan usaha pendaftaran cap dagangan dan perlindungan geografi (Geographical Indication) bagi produk tempatan bagi mengelakkan lambakan produk tiruan buatan kilang luar negara yang boleh merosakkan pasaran harga usahawan pribumi tempatan.

Di Samping itu juga, bagi memastikan kelestarian Pesta Kaamatan sebagai produk ekonomi pelancongan utama negeri Sabah dalam jangka masa panjang, beberapa langkah strategik dicadangkan termasuklah strategi desentralisasi kalendar pelancongan (decentralization of festival timeline). Bagi mengelakkan isu kepadatan pelancong yang melampau (overtourism) serta kesesakan logistik yang kritikal di Hongkod Koisaan Penampang pada 30 dan 31 Mei, pihak STB bersama KDCA perlu merangka satu pelan pengagihan trafik pelancong. Pihak berkuasa boleh mempromosikan "Pakej Kembara Kaamatan Daerah" sepanjang bulan Mei secara berperingkat. Sebagai contoh, pelancong asing ditawarkan pakej fasa pertama ke sambutan Pesta Kaamatan etnik Rungus di Kudat pada minggu pertama, diikuti sambutan etnik Murut di Tenom pada minggu kedua, sebelum berakhir di pusat perayaan Penampang. Strategi ini bukan sahaja mengurangkan beban kapasiti di ibu negeri, malah memastikan limpahan tunai perbelanjaan pelancong dapat diagihkan secara lebih saksama dan inklusif kepada komuniti luar bandar di daerah-daerah tertinggal. Penerapan konsep festival hijau (eco-cultural green festival). Kebimbangan terhadap lambakan sisa pepejal dan pencemaran plastik sepanjang bulan perayaan memerlukan intervensi dasar yang tegas. KDCA dan majlis perbandaran tempatan dicadangkan untuk menguatkuasakan larangan penggunaan plastik sekali guna di semua gerai jualan pesta. Sebagai alternatif, para peniaga diwajibkan menggunakan bekas makanan biodegradasi bertemakan mesra alam, seperti penggunaan daun pisang, mangkuk buluh, atau cawan daripada rumbia. Inisiatif ini berupaya menjenamakan semula Pesta Kaamatan sebagai sebuah Eco-Cultural Festival bertaraf hijau di peringkat antarabangsa, yang bertepatan dengan Matlamat Pembangunan Lestari (SDG) Pertubuhan Bangsa-Bangsa Bersatu. Cadangan bagi penyediaan dana inovasi industri kreatif belia juga boleh membantu untuk usaha ini. Kerajaan negeri perlu mewujudkan dana khas untuk menggalakkan golongan belia KDMR menceburi bidang industri kreatif berasaskan warisan, seperti penghasilan muzik hibrid tradisional-kontemporari, pembuatan animasi digital mitologi Huminodun, dan rekaan fesyen modest-wear bermotifkan corak etnik Sabah untuk dipasarkan sebagai produk cenderamata premium kepada pelancong mewah.

Implikasi kajian

Kajian ini memberikan sumbangan ilmiah yang berharga kepada korpus literatur antropologi ekonomi dan pelancongan budaya di Asia Tenggara, khususnya dalam pangkalan data Scopus. Hasil dapatan kajian memperkukuh kerangka teori mengenai bagaimana sebuah perayaan pribumi yang berakar umbi daripada amalan animisme kuno mampu diserasikan menjadi sebuah pemacu ekonomi pasca-moden yang mampan tanpa perlu mengorbankan maruah dan ketulenan identiti sosiokultural komuniti asal (Zakaria and Hua, 2024; Hussin, 2008; Cohen, 1988; MacCannell, 1973). Selain itu, kajian ini memberikan implikasi praktikal kepada para pembuat dasar pelancongan (tourism policymakers) di Sabah untuk menstrukturkan semula pelan tindakan jangka panjang di bawah Sabah Tourism Masterplan. Data-data dalam artikel ini boleh dijadikan rujukan asas untuk membina model pembangunan pelancongan berasaskan komuniti (CBT) yang meletakkan penduduk luar bandar bukan sekadar sebagai objek pameran pelancongan, sebaliknya sebagai pemegang taruh utama (primary stakeholders) yang mengawal dan menerima manfaat terbesar daripada rantaian ekonomi pelancongan negeri (Zakaria and Hua, 2024; SSMJ, 2023).

Kesimpulan

Pesta Kaamatan di Sabah telah membuktikan secara empirikal bahawa pemeliharaan warisan tradisi dan pertumbuhan ekonomi moden boleh berjalan seiring secara harmoni menerusi pembangunan industri kreatif yang inklusif. Produk warisan yang merangkumi pakaian tradisional, seni sulaman, aksesori manik, alat muzik, dan makanan etnik bukan lagi sekadar pelengkap hiasan festival, sebaliknya merupakan tiang-tiang utama yang menyokong struktur sosioekonomi penduduk tempatan. Melalui mekanisma kesan pengganda yang tinggi, rantaian nilai produk ini berjaya mentransformasikan kebijaksanaan tempatan (indigenous knowledge) menjadi modal ekonomi yang mampu memperkasakan komuniti luar bandar dan menyumbang kepada KDNK negeri Sabah secara amnya. Sinergi yang berterusan antara dasar intervensi kerajaan, kawalan standard budaya oleh KDCA, dan inovasi digital oleh usahawan muda belia adalah kunci utama bagi memastikan Pesta Kaamatan terus berfungsi sebagai enjin ekonomi jingga yang mampan dan disegani di peringkat global.

Oleh itu, Pesta Kaamatan di Sabah merupakan contoh klasik yang amat berjaya menunjukkan bagaimana sesebuah komuniti peribumi mampu mengemudi arus globalisasi dan pelancongan moden tanpa perlu mengorbankan nilai-nilai teras identiti budaya mereka. Berdasarkan analisis teori antropologi budaya, komodifikasi yang berlaku ke atas Pesta Kaamatan tidak wajar dilihat sebagai sebuah ejen pemusnah keaslian; sebaliknya, ia merupakan satu bentuk strategi adaptasi budaya (cultural adaptation) yang dinamik dan kreatif (Cohen, 1988; MacCannell, 1973). Perayaan ini berjaya menyeimbangkan antara keperluan komersial pelancongan global dengan pemeliharaan warisan tradisi melalui ruang liminal yang menyatukan masyarakat (Turner, 1969/2017; Cohen, 1988; MacCannell, 1973). Bagaimanapun, bagi menjamin kelestarian jangka panjang, pihak Lembaga Pelancongan Sabah bersama badan-badan bukan kerajaan (NGO) kebudayaan perlu memastikan bahawa penglibatan komuniti akar umbi sentiasa diperkasakan. Langkah ini penting agar pembahagian manfaat ekonomi kekal bersifat inklusif dan saksama, sekali gus memelihara ekosistem spiritual dan sosial Pesta Kaamatan daripada terjerumus ke dalam kancah eksploitasi komersial komersial murni yang boleh merosakkan nilai murninya.

Di samping itu, Pesta Kaamatan telah terbukti secara empirikal bukan lagi sekadar acara kebudayaan nostalgia, sebaliknya merupakan sebuah instrumen pelancongan budaya berskala makro yang sangat berkuasa dalam memacu pertumbuhan ekonomi negeri Sabah serta meningkatkan taraf hidup komuniti luar bandar (Zakaria and Hua, 2024; SSMJ, 2023). Transformasi festival ini daripada sebuah ritual pemujaan padi domestik kepada pemangkin rantaian nilai ekonomi moden mempamerkan daya tahan, fleksibiliti, dan dinamika luar biasa yang dimiliki oleh warisan masyarakat rumpun KDMR (Zakaria and Hua, 2024; Hussin, 2008). Kejayaan mengekalkan momentum pertumbuhan ekonomi yang inklusif ini adalah hasil daripada wujudnya sinergi kelembagaan yang kukuh antara polisi pragmatik Kerajaan Negeri Sabah dan pengawasan ketat terhadap ketulenan budaya oleh pihak KDCA. Dengan melaksanakan langkah-langkah penambahbaikan yang berorientasikan kelestarian alam dan desentralisasi ekonomi, Pesta Kaamatan bukan sahaja akan terus mekar sebagai hiasan jati diri bangsa yang tidak ternilai, malah bersedia untuk menerajui sektor pelancongan budaya Malaysia ke tahap amalan terbaik yang lebih kompetitif dan mampan di persada antarabangsa.

Penghargaan

Kajian dibiayai oleh pengarang.

Konflik Kepentingan

Pengarang mengesahkan bahawa tiada konflik kepentingan melibatkan mana-mana pihak dalam kajian ini.

RUJUKAN

- [1] Cohen, E. (1988): Authenticity and commoditization in tourism. – *Annals of Tourism Research* 15(3): 371-386.
- [2] Geertz, C. (1973): *The interpretation of cultures: Selected essays*. – Basic Books, New York 470p.
- [3] Hussin, H. (2008): Performing rice farming rituals by Penampang Kadazan of East Malaysia: Between sacred ritual and secular performance. – *JATI-Journal of Southeast Asian Studies* 13: 173-190.
- [4] Jabatan Penerangan Sabah (JPS) (2026): *Perkongsian Puan Angelica Suimin mengenai upacara Magavau*. – Jabatan Penerangan Sabah 5p.
- [5] MacCannell, D. (1973): Staged authenticity: Arrangements of social space in tourist settings. – *American Journal of Sociology* 79(3): 589-603.
- [6] Modili, C. (2025): Local telefilm and cultural identity: A study from the perspectives of Kadazan-Dusun youths. – *Malaysian Journal of Social Sciences and Humanities* 10(10): 14p.
- [7] Sekretariat Sabah Maju Jaya (SSMJ) (2023): *Hala Tuju Sabah Maju Jaya: Pelan Pembangunan Sabah Maju Jaya 1.0 (2021-2025), Edisi Kedua*. – Kerajaan Negeri Sabah 235p.
- [8] Tan, M.G., Wider, W., Pang, N.T.P., Lasimbang, H.B., Shoesmith, W.D., Tangau, C.R.M., Jiang, L., Bhutasang, N. (2024): Gendered narratives and cultural shifts: A qualitative study on decadal changes in community alcohol consumption. – *PLoS ONE* 19(12): 15p.

- [9] Turner, V. (2017): The ritual process: Structure and anti-structure. – Routledge 232p.
- [10] Zakaria, Z., Hua, A.K. (2024): Exploring the cultural tourism of Malaysia: A comprehensive review. – Sustainable Environmental Insight 1(2): 96-107.